

Douglas Jackson

Beschermer van Rome

Karakter Uitgevers B.V.

I

Rome, 63 n.C.

Ze kwamen in golven op hem af over het platgetrapte zomergras. Lange, slanke krijgers, die goed getraind waren en met donderend geweld ten strijde trokken. En terwijl ze met glinsterende speerpunten in het zachte ochtendlicht op hem af stormden, maakte hij hen een voor een af.

Hiervoor was hij voorbestemd: om te doden. Terwijl hij zich verloor in het woeste genot van de geboren krijger, kliefde hij met de punt van zijn *gladius** door kelen en buiken, waarbij elke rake slag bekrachtigd werd door het bloedrode waas dat de echte veldslag kenmerkt.

Hij zag hoe ze een voor een stierven, en hij telde zijn slachtoffers aan de hand van de namen van de Romeinen wier dood hij wreekte. Voor Lunaris. Voor Paulus. Voor Messor. Voor Falco.

Voor Valerius.

De volgende slag trof geen doel en het gevecht om hem heen stokte, waarbij de kreten van de stervenden als vliegen in een web bleven steken, speren op het moment dat ze werden weggeworpen bleven hangen en verstrikt geraakte vijanden op de vlijmscherpe rand tussen leven en dood bleven balanceren. Nee, niet Valerius. Gaius Valerius Verrens leeft nog. Ik ben Gaius Valerius Verrens. De woorden klonken na in zijn hoofd, en hij vroeg zich af of hij zich al bij de goden in hun Elysische bastion had gevoegd. Op dat moment voelde hij haar

---

* Achter in dit boek is een verklarende woordenlijst opgenomen.

aanwezigheid. Een kastanjebruine glinstering aan de uiterste rand van zijn gezichtsveld. Doordringende groene ogen die in zijn ziel priemden. Boudicca. Zijn vijand. Op haar zwijgende commando werd de strijd hervat. De speren vielen. Mannen bleven in leven of kwamen om. Maar nu was het tempo veranderd. In het verleden had hij altijd de grootste snelheid bezeten, de scherpste blik. Anderen waren te langzaam of te bijziend geweest. Anderen waren gestorven. Nu was het anders.

Gevangen in een zelf geplaatste val bewoog Valerius zich voort met de loodzware gang van een wadende man in water dat tot zijn borst reikte. Het zwaard voelde loodzwaar in zijn hand en het kostte hem moeite het grote ovale schild omhoog te houden. Rondom hem flitsten de klingen van zijn vijanden, een uitbarsting van glinsterend ijzer dat de zwakke punten in zijn bepantsering en het zachte vlees van zijn keel zocht en waartegen hij weerloos was. Hij slaakte een kreet van pijn toen hij het scherpe metaal voelde prikken, en voor het eerst ervoer hij de wanhoop van een verslagen krijger. Hij riep zijn goden aan, maar wist dat ze hem al hadden verlaten.

‘Valerius?’

Het zwaard waarmee hij was gedood, lag in een vrouwenhand.

‘Valerius!’

Hij opende zijn ogen. ‘Fabia?’

‘Je droomde. Je schreeuwde het uit.’

Het duurde even voordat hij de vertrouwde omgeving en geuren van de slaapkamer met de eerdere gebeurtenissen kon rijmen. Hij beefde hevig van de doorstane spanning en de lakens onder hem waren vastgedraaid en klam van het zweet. Zo was het helemaal niet gegaan. Hij was als een lafaard op een afstandje van het strijdperk blijven staan, omdat hij net verminkt was geraakt. Er waren duizenden mannen gestorven, tienduizenden zelfs, maar hij had er niet één omgebracht. Fabia boog zich met haar prachtige gouden lokken over hem heen en legde een koele hand op zijn voorhoofd. In haar ogen, even kleurrijk en complex als glanzend satijn, stond bezorgdheid te lezen, en nog wel iets meer dan alleen bezorgdheid. Opeens voelde hij zich schuldig en greep hij instinctief naar de hanger aan zijn hals. Het was een klein gouden miniatuurzwijn, het embleem van het Twintigste Legioen.

‘Je moet veel van haar hebben gehouden.’ Het was een vaststelling, geen vraag.

Ik heb haar vermoord. Dat was niet waar. Hij had Maeve verraden, maar het zwaard waarmee ze in Boudicca’s laatste veldslag was omgebracht, was van een andere man geweest.

Fabia boog zich om de vlekkerige stomp van zijn rechterarm te kussen, waarbij haar borsten zachtjes over zijn buik streken. Het verlies van zijn hand was de prijs die hij voor zijn leven had moeten betalen. Elke dag werd hij verrast wakker dat de hand er niet meer was. Elke dag moest hij een pijn verdragen waarvoor geen genezing bestond. Dit was zijn last, die hij zijn hele leven moest dragen. Net als zijn schuldgevoel.

Hij ging weer languit liggen en keek naar het beschilderde plafond. Onder het goedkeurend oog van de godin Diana joegen mollike nimfen in weelderig grasland op herten en antilopen. Fabia zuchtte en ging half over hem heen zitten, zich met haar soepele, zachte lichaam tegen zijn stijve lid aan vleiend. Hij zou over drie weken zesentwintig worden, en het was nu bijna twee jaar geleden dat hij uit Britannia, dat door Romes wraakzucht was leeggezogen, was teruggekeerd om tot Held van Rome uitgeroepen te worden. De Corona Aurea, de Gouden Krans, was door keizer Nero zelf op zijn hoofd geplaatst. Dat eerbewijs had hem grote roem gebracht, die hij had gewild noch verdiend, tezamen met Nero’s bescherming, maar daarop mocht hij zeker niet vertrouwen, zo was hem in de loop van de tijd duidelijk geworden.

Eerst had de jonge keizer ervan genoten dat een geduchte krijger die ongeveer even oud was als hij in zijn naaste omgeving vertoefde. Valerius moest dagelijks op het vergulde paleis op de Palatijn acte de présence geven om Nero’s partijtjes op te fleuren en hem te plezieren met zijn verhalen over veldslagen, kameraadschap en opofferingen. Natuurlijk voelde hij zich gevleid: welke soldaat zou dat niet zijn, ook al was hij zwaar verminkt? Vooraanstaande mannen – consuls en generaals – bogen voor hem tussen de marmeren zuilen en beschilderde standbeelden, prachtige vrouwen zochten hem op en leidden hem naar duistere hoeken, waar ze over onwaarschijnlijke mogelijkheden en nog onwaarschijnlijker zekerheden fluisterden. En de hele tijd voelde hij hoe de venijnige, te fel glinsterende oogjes van de

keizer al zijn bewegingen volgden en hoe zijn blik steeds hitsiger werd. Hij was niet achterlijk. Hij had de verhalen gehoord. In het legioen had hij met goede en slechte mannen samengeleefd en hij wist dat voorkeuren niet altijd het natuurlijke verloop volgden; sommigen kenden zelfs helemaal geen grenzen. Als jongen had hij de liefde gekend, althans iets dat volgens hem liefde was, maar wat tussen jongens acceptabel was, hoefde niet per se tussen mannen ook juist te zijn. Voordat het aanbod hem bereikte, liet hij alvast weten dat hij het zou afwijzen.

Om de storm te ontlopen die ongetwijfeld zou opsteken, had hij een jaar in Griekenland doorgebracht, in de hoop vergeten te worden. In zijn zelfverkozen ballingschap had hij de kans gehad zijn filosofiestudie weer op te pakken bij de grote Apollonius, die zijn omzwervingen had onderbroken voor een verblijf in Athene. Maar toen hij terugkwam, stond zijn naam nog altijd op de lijst van menig hoveling. Hij bleef uitnodigingen voor de Palatijn ontvangen. Er werd nog steeds op hem gelet, maar nu op een andere manier. Gevaarlijk. Als hij in het verleden de tactiek van de gouverneur van Britannia had geprezen, was zijn gehoor hem luidkeels bijgevallen. Maar nu wendden zijn luisteraars zich hoofdschuddend af, woorden als ‘despoot’ en ‘moordenaar’ mompelend. Paulinus was te ver gegaan, zeiden ze. Hij had de provincie geplunderd, terwijl hij die weer leven had moeten inblazen. Paulinus moest worden teruggeroepen. Als er nu mensen vlak bij hem stonden, wist hij dat ze niet naar hem luisterden, maar zijn woorden in hun geheugen opsloegen voor het moment dat...

Een slanke vinger gleed over het verkoelende zweet dat zich in de holte van zijn buik had opgehoopt. ‘Laten we in bad gaan.’

Valerius verdreef de melancholie uit zijn gedachten en glimlachte naar haar, terwijl ze zich van zijn lichaam bevrijdde en hem voorging naar het kleine badhuis. Toen ze van de gevarieerde genoegens van het *caldarium* en *tepidarium* hadden genoten, wikkelde Fabia zich in een laken en leidde hem naar een glanzende stenen tafel, waar ze hem met haar ervaren handen inoliëde. Voorzichtig kneedde ze elke spier van zijn schouders, rug en benen, waarna ze hem omdraaide en zijn borst en buik dezelfde behandeling gaf. Terwijl haar sterke vingers over hem heen vlogen, voelde hij weer een brandende begeerte opkomen. Voordat hij actie kon ondernemen, liet ze het laken van zich

afglijden en ging in een soepele beweging bovenop hem zitten. Haar intense hitte benam hem de adem.

‘Ik neem aan dat dit betekent dat ik je meer moet betalen,’ bromde hij, terwijl hij probeerde vooral niet te denken aan wat er onder zijn middel gebeurde.

‘Welnee, Valerius.’ Fabia’s stem klonk als ruwe zijde die over ongeschuurd hout werd getrokken. ‘Dit is mijn beloning aan mezelf. Blijf gewoon wie je bent.’

Een hele tijd later liep ze met hem mee naar de deur en tuitte haar lippen om hem een decente afscheidskus toe te staan. Fabia Faustina, courtisane in de hoogste kringen, vriendin van keizerin Poppaea Augusta Sabina, en waarschijnlijk de mooiste vrouw van heel Rome. Vreemd dat ze nu juist van hem moest houden, terwijl ze wist dat hij haar liefde nooit kon beantwoorden.

‘En wat heeft de rechtbank vandaag in petto? Wordt het vandaag de verdediging, de vervolging of allebei?’ vroeg ze luchtig.

‘Geen van beide.’ Valerius glimlachte treurig. ‘Ik moet bij Olivia blijven.’

Fabia keek hem aan, maar haar gedachten bleven verborgen in het intense blauw van haar ogen. ‘Zeg tegen haar dat ik voor haar bid.’

Terwijl Fabia’s schoonheid op de pracht van een keizerlijk park in volle bloei leek, was die van Olivia veel ijler: een alpien sneeuwveld, slechts door de wind beroerd, of een beeld van maagdelijk marmer, voordat de kunstenaar de eerste verf had aangebracht. Valerius keek naar zijn zus, die in het huis op de Clivus Scauri lag. Vorstelijk en bleek als een Egyptische prinses, haar gezicht omlijst door lang, bijna ravenzwart haar, waarvan elke streng door haar dienaar Julia zorgvuldig was geschikt. Zijn zus bezat de gebeeldhouwde trekken waardoor de familie zo werd bewonderd, maar subtieler dan in de mannelijke lijn. Een smalle aristocratische neus, een lange, gewelfde kaaklijn die vastberadenheid en doelgerichtheid verried en een mond die altijd bereid leek te zijn geweest om te glimlachen, althans voordat ze ziek werd. Terwijl hij naar haar keek, besepte hij dat ze zelfs veranderd was in de korte periode sinds hij haar voor het laatst had gezien, en hij verruilde het woord ‘subtieler’ voor ‘kwetsbaarder’.

‘Ze kwijnt weg.’ Hij probeerde niet beschuldigend te klinken.

De zorgvuldig geklede man naast hem schoof ongemakkelijk heen en weer. ‘We doen alles wat we kunnen. Haar slavin dient de dagelijkse medicijnen toe, zoals haar is geïnstrueerd. Ze baadt haar meesteres alleen in warm water en brengt haar driemaal per dag soep.’

‘Ze morst meer dan ze eet,’ merkte Valerius op.

Metellus, de dokter, trok een frons, waarbij zijn hangwangen trilden, en hij kneep zijn waterige ogen toe. ‘We moeten oppassen met haar te dwingen te eten, want dat doet meer kwaad dan goed. Ze is mager, maar nog niet uitgemergeld. Met de wil van de goden is er nog hoop. U hebt toch wel aan Asclepius geofferd, zoals ik heb aangeraden?’

Valerius’ geloof in de goden was danig op de proef gesteld in de twee dagen die hij in de tempel van Claudius had doorgebracht, in de verwachting door wraakzuchtige Britse krijgers uit elkaar getrennen te worden. Dat hij nog altijd in leven was, had dat geloof allerminst hersteld, maar hij was bereid alles te doen wat Olivia zou kunnen helpen.

‘Ik heb vanochtend het hospitaal op het Tiber-eiland bezocht, en de priester heeft een witte ram aan de god geofferd.’ De dokter knikte. Hij was onder de indruk. Een witte ram, dat was bepaald niet gering. Hij vroeg zich af of zijn honorarium niet te laag was. Valerius vervolgde: ‘Julia, de dienaar, heeft ook een offer aan de Goede Godin gebracht.’

Ook dat was heel verstandig. Bona Dea, de godin van de vrouwen, heilkunde en vruchtbaarheid, zou zeker voor Olivia opkomen vanuit haar tempel op de Aventijnse heuvel.

‘U doet er dus alles aan.’ Hij aarzelde. ‘Zou uw vader misschien...?’

Valerius schudde zijn hoofd. ‘Die komt niet hierheen.’ Hij hoefde verder niets te zeggen. Zijn vader Lucius had de toekomst van hun familie op het spel gezet door Olivia te koppelen aan een schandelijk rijke, maar stokoude achterneef van de keizer. Olivia had een blik geworpen op de kalende, gerimpelde gedaante van haar verloofde, een man die behept was met slechts één zwarte tand, en had meteen gezworen ter plekke haar polsen door te snijden. Lucius’ reputatie had meer schade opgelopen doordat hij voor haar dreigement was gezwicht dan door haar afwijzing van Calpurnius Ahenobarbus. Wettelijk gezien had hij het recht om Olivia als slavin te verkopen

of haar zelfs te doden, maar ook al was hij een bekrompen, opgeblazen patriciër, hij was ook altijd een liefhebbende vader geweest en had de schande boven nog groter leed voor zijn dochter verkozen. Hij had zich na het schandaal opgesloten op het familielandgoed in Fidenae en zich op zijn druiven en olijfbomen gestort. Valerius had hem driemaal bericht dat ze ziek was, maar zijn boodschapper was telkens weggestuurd. De artsen die haar behandelden, speculeerden dat de goden wraak wilden nemen, omdat Olivia niet genoeg respect toonde voor haar ouders, maar Valerius verwierp die theorie als een wanhopige poging om hun falen te rechtvaardigen. Hij vermoedde dat Metellus, een goedaardige dronkaard die beweerde in Smyrna en Alexandria gestudeerd te hebben, zich nu bij hen had gevoegd.

Terwijl hij naar haar zat te kijken, opende Olivia een beetje verdwaasd haar donkere, vochtige ogen. Het duurde even voordat ze hem herkende, maar toen ze zeker wist wie hij was, vertrok ze haar bleke lippen in een vage glimlach, en voordat ze haar ogen weer sloot, bewoog ze haar hand onzeker naar de zijne. Hij ging op het bed zitten en pakte die vast.

De hand voelde koel en bijna gewichtloos aan. Olivia zuchtte zachtjes en hij voelde hoe haar vingers zijn hand omklemden. Zo gaat het ook als ze sterft, dacht hij. Een hulpeloze leegte. Dan zit ik hier en voel hoe haar hand koud wordt; het wordt donker in de kamer en ik zal haar smeken om te blijven, maar haar geest zal van haar wegzweven, zoals ik al bij zovele stervende mannen heb gezien. Hij begon te praten over hoop, liefde en de toekomst, zeker wetend dat ze hem hoorde, maar niet of ze hem begreep. En terwijl hij sprak, dwaalden zijn gedachten af naar een tijd waarin een mager meisje met een vuil gezicht en een gescheurde tuniek hem de hele dag op de voet volgde, voortdurend domme vragen stellend die hij niet kon beantwoorden. Waarom? En hoe? En wat? Eindeloze dagen langs de smalle, met bomen omzoomde rivier die water voor het landgoed leverde, waar ze tussen het onkruid op kikkers joegen en elkaar met slijmerig, gespikkeld kikkerdril insmeerden. En op andere dagen gingen ze achter vliegensvlugge bruine vogeltjes tussen de wijnstokken aan, in de wetenschap dat ze naar de volgende rij zouden vliegen, waar de jacht opnieuw begon. De bittere smaak van onrijpe druiven en de walging die onvermijdelijk volgde. Elkaar zien groeien.

En dan de dag die hem noopte zich af te vragen wat voor man hij werkelijk was. Toen zijn geduld eindelijk op was en hij haar, aangeemoedigd door de slavenjongens, in de kelder onder het huis had opgesloten en was weggelopen. Hij zou nooit de blik in haar ogen vergeten toen hij een uurtje later terugkwam en haar rillend in het duister terugvond. Of de beschuldiging die in haar fluisterende kinderstem lag. ‘Laat me alsjeblieft nooit meer alleen, Valerius.’

Hij kneep in haar hand en stond op.

‘Ik zal alles doen om haar weer beter te maken.’ Hij wist dat de woorden op zich niets betekenden. Hij had evengoed in zichzelf kunnen praten. Hij had tegen de goden kunnen praten, waarin hij niet langer geloofde. In plaats daarvan richtte hij zich tot de dikke dokter, wiens aanwezigheid hij helemaal was vergeten.

Metellus huiverde toen hij de vastberaden stem van Valerius hoorde; een grote man met een dwingende aanwezigheid, die hem met zijn harde blik spietste als de speer van een legionair. Hij had er echt alles aan gedaan. In gedachten somde hij de medicijnen razendsnel nog eens op, alsof hij voor zijn leven moest pleiten. De kruiden, gemengd in warme wijn uit loden kruiken, om de koorts te verzachten. Monnikskap in minieme doses om het bloed te stimuleren. Hennepextract om te kalmeren. De kuren? Voorbeeldig gevolgd. Elke stap ondernomen onder de deskundige zorg van de geneesheer. Was er nog meer? Nee. Tweemaal nee. Behalve...

‘Misschien is er nog iemand...’

‘Waar kan ik hem vinden?’

II

Rome veranderde. Nero had gezworen van de stad een moderne metropool te maken, zoals de hoofdstad van een rijk van veertig miljoen mensen betaamde. Als een straat zwaar in verval was geraakt of als een sloppenwijk afbrandde, moest die volgens zijn orders rond een open plein worden herbouwd, zodat de inwoners meer ruimte en licht kregen. Zo ontstond ook een barrière tegen de branden, die zich vaak razendsnel door de veertien wijken van de stad verspreidden. Daarmee volgde hij het voorbeeld van zijn oom Caligula, zij het dat Caligula de inwoners had gedwongen om de verbeteringen uit eigen zak te betalen, terwijl de jonge keizer zijn populariteit vergrootte door zelf de kosten voor zijn rekening te nemen. Helaas voor Valerius veranderde er in sommige van de slechtste buurten van de stad helemaal niets.

Met de toorts in zijn hand bekeek hij de smalle, gore straat voor hem. Uit een steegje links van hem klonk schor, hol gelach en geschreeuw dat zowel op extase als angst kon wijzen. Ik had een lijfwacht moeten inhuren, dacht hij, en hij vloekte omdat hij in een smurrie traptte die zowel dierlijk als plantaardig kon zijn, maar in elk geval naar een rottend lijk stonk. Waarom moet het altijd de Subura zijn? De beerput van Rome. Flatgebouwen van zes en zeven verdiepingen hoog rezen als kliffen boven hem op, rokerige olielampen brandden in vensters waaronder je het risico liep de inhoud van een omgekeerde po over je heen te krijgen, zo niet de po zelf. Dubbele karrensporen fungeerden als open riool, waarvan de inhoud lag te stinken in de hitte, die 's nachts nauwelijks afnam. Elke stap was een uitnodiging om in een val te trappen en elke duistere ingang vormde een potentiële hinderlaag.

Toch had hij geen andere keuze dan te wachten tot Julia terug was, en als hij had geprobeerd om een uitgebluste ex-gladiaator of ex-legionair uit een kroeg te halen om hem te helpen, zou hij waarschijnlijk alleen maar betalen voor de dolk die op zijn lever werd gezet of waarmee zijn keel werd doorgesneden. Links of rechts? Op een kruising van twee identieke doorgangen herhaalde hij de aanwijzingen van de arts nog eens in zichzelf. In de veilige omgeving van het atrium in de villa had het allemaal veel simpeler geleken. ‘Volg gewoon de oude Via Subura totdat je op de Via Tiburtina komt, en loop dan verder tot je op honderd passen van de Esquilijn-poort bent. Hij heeft kamers in de *insula* aan de rechterkant. Begane grond.’ Bij daglicht had Valerius zich een weg moeten banen door een opdringende meute, waarin hij hoogstens geconfronteerd zou worden met rondzwaaiende stoelpoten, puntige ellebogen en het nodige duw- en trekwerk in de gloeiende hitte, maar in elk geval geen moment rechtstreeks bedreigd zou worden. Nu zat hij opgesloten in een aardedonker, smerig labirint waar alle straten op elkaar leken en alleen het late tijdstip enige troost bood, omdat de weinige buurtbewoners die hij tegenkwam stomdronken waren.

Hij draaide zich met een ruk om toen hij geritsel hoorde en greep met de hand onder zijn mantel intuïtief naar zijn zwaard. Het geritsel stopte en maakte plaats voor een zacht gejangk, dat hem deed grinniken. Gaius Valerius Verrens, Held van Rome, de man die de tempel van Claudius tot op de laatste man had verdedigd, doodsbang voor een hond die tussen het afval naar eten zocht.

Links of rechts?

Rechts.

Hij had gevraagd om in het leger te mogen blijven, al wist hij dat hij door zijn verminking nooit meer in de frontlinie zou strijden. Nee, had zijn vader gezegd, dit is onze grote kans: de rechtbank en dan de senaat; laat de naam Valerius door de marmeren gangen van de Palatijn klinken. Uit plichtsbesef had hij gehoorzaamd – het was datzelfde plichtsbesef geweest dat hem tot soldaat had gemaakt. En dankzij de clientèle die hij als drager van de Corona Aurea – Gouden Kroon – aantrok, was het hem goed gegaan. Elke veteraan in ruste, of het nu een generaal of een legionair van de derde rang was, wilde door Gaius Valerius Verrens vertegenwoordigd worden.

Net als in zijn gevechten won hij vaker dan hij verloor, omdat hij zich consciëntieus en professioneel voorbereidde en keihard voor zijn cliënten vocht, zelfs al geloofde hij geen woord van wat ze hem vertelden.

De straat werd breder en hij zag een vaal licht voor zich. Een soort open plek.

‘Hij is een genezer die net uit het oosten is aangekomen,’ had Metellus gezegd. ‘Sommigen beweren dat hij wonderen verricht en anderen zeggen dat hij in geurende rook en glanzende spiegels handelt. Een man uit Judea, die onder zijn eigen volk werkt en niet op winst uit is. Hij loopt niet te koop met zijn diensten. Je zult flink moeten aandringen. Hoe hij eruitziet? Hoe moet ik dat weten?’

Het licht kwam uit een lawaaiige kroeg achter een open plek met een stenen fontein in de vorm van een vis. Valerius liep er haastig langs, met een tred alsof hij ladderzat was. Maar de blikken die hem volgden, waren de blikken van jagers, niet die van gewone stervelingen.

Je kon in Subura misschien overleven zonder deel uit te maken van een bende, een bende te betalen of een bende te bezitten, maar dan was je leven wel voortdurend in gevaar, net als dat van je familie. De roodharige Culleo, bastaardzoon van Jupiter mocht weten wie, was al sinds hij nog maar een jongetje was bij het bendeleven betrokken. Eerst als uitkijk terwijl anderen aan het stelen waren, daarna als dief, die probeerde brood, fruit en vlees van de kramen op straat te stelen, terwijl de jongere jongens de kooplui afleidden. Naarmate hij sterker werd, groeiden zijn mogelijkheden en werd hij een echte schurk. Op zijn vijftiende had hij zijn eerste man vermoord en drie jaar later sneed hij zijn voorganger de keel door. Zijn lievelingswapen was het mes, en daarvan had hij er twee: vervaarlijk gekromde wapens met een lang lemmet, dat hij liefdevol dodelijk scherp sleep en die allebei even geschikt waren om te steken als te snijden. Culleo was klein en breed, maar ondanks dat postuur toch zo snel dat hij anderen in stilte van het leven kon beroven. Tenzij hij iemand een lesje moest leren, viel hij het liefst van achteren aan, omdat dat sneller en makkelijker was. In Subura, of in elk geval in de straten rond het Harderplein, was hij de wolf en iedereen die er niet thuishoorde, was zijn prooi.